

Проектування підвищення кваліфікації викладачів, якій здійснюють підготовку майбутніх тренерів-викладачів

Запорізький національний університет (м. Запоріжжя)

Постановка наукової проблеми та її значення. Реалізація соціального замовлення суспільства на формування в майбутніх фахівців із фізичного виховання та спорту вмінь аналізувати, прогнозувати та обирати раціональні шляхи й засоби навчання вимагає таких методологічних підходів, які б забезпечували оновлення концепцій професійної педагогічної підготовки, удосконалення змісту фахової освіти, розробку особистісно орієнтованих навчальних програм.

Дослідженню проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців в умовах сучасної парадигми освіти приділялася належна увага, зокрема таким аспектам, як питання філософії освіти (В. П. Андрущенко, І. А. Зязюн, В. Г. Кремень, С. І. Курило, В. І. Луговий й ін.), неперервна професійна освіта (С. У. Гончаренко, Р. С. Гуревич, Н. Г. Ничкало та ін.), професійна підготовка у вищій школі (А. М. Алексюк, Я. Я. Болубаш, В. І. Бондар, М. Б. Євтух та ін.), педагогічні технології у вищій школі (В. В. Гузєєв, О. М. Пехота, С. О. Сисоєва й ін.). Концептуальні засади професійної підготовки майбутніх фахівців досліджували вітчизняні вчені (І. М. Богданова, О. А. Дубасенюк, О. Д. Дубагай, Т. Ю. Круцевич, А. О. Лігоцький та ін.), зокрема питання професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання й спорту розкрито в працях вітчизняних (В. М. Артишевського, О. Ц. Демінського, П. Б. Джуринського, А. В. Забора, Р. П. Карпюка, Р. В. Клопова, А. П. Коноха, Л. П. Сущенко, Б. М. Шияна, Ю. М. Шкрєбтія й ін.) і зарубіжних дослідників (Н. В. Андрєєвої, О. І. Арчибасової, Г. Д. Бабушкіна, В. Я. Віленського, М. О. Краснової та ін.).

Водночас поза увагою досліджень залишаються проблеми підвищення якості навчального процесу та особливості підготовки майбутнього тренера-викладача до професійної діяльності у вищих навчальних закладах. Аналіз свідчить про недостатньо розроблену науково-методичну базу професійної підготовки тренера-викладача, деякі матеріали фрагментарні й розкривають тільки загальні положення. Дискусії науково-педагогічної громадськості щодо специфіки та ефективних методів підготовки фахівців різного профілю практично не торкнулися проблеми підготовки тренерів-викладачів. Установлено, що процес професійної підготовки майбутніх тренерів-викладачів у системі вищої освіти здійснюється із запізненням становлення її методології, тобто наукового узагальнення принципів побудови методів.

Під час проведення формувального етапу експериментальної роботи доведено також необхідність підготовки і тих, хто працює зі студентами. Зазначимо, що для ґрунтовної професійної підготовки майбутнього тренера-викладача необхідними є не лише визначений зміст освіти, запровадження інноваційних педагогічних та комп'ютерних технологій, новітніх засобів навчання тощо. *Значне місце в підготовці посідає роль викладача спеціальних дисциплін.*

Найбільш складним питанням сьогодення є балансування викладача між трьома професійними сферами діяльності – предметною, науковою та педагогічною. Кожен викладач спортивної дисципліни (предмета) за освітою й родом діяльності, насамперед, повинен мати спеціальність «Олімпійський та професійний спорт» (за базовим рівнем вищої професійної освіти). Після закінчення аспірантури (докторантури), виконання та успішного захисту дисертації він здобуває науковий ступінь (кандидата чи доктора педагогічних наук або з фізичного виховання та спорту). У процесі надбання досвіду педагогічної діяльності й / або набуття додаткової кваліфікації стає педагогом вищої школи.

Отже, існує суперечність: яка із зазначених сфер діяльності є пріоритетною для викладача вищої школи, а яка другорядною? За чинними законодавчо-нормативними документами поки що розв'язати це протиріччя не можливо. В Україні Національну рамку кваліфікацій затверджено відповідною постановою Кабінету Міністрів України [9]. Завдання Національної рамки кваліфікацій полягає в забезпеченні можливості вибудовування множинних траєкторій навчання, що приводять до отримання конкретної кваліфікації та підвищення кваліфікаційного рівня.

З опису кваліфікаційних рівнів випливає, що від викладача спеціальних дисциплін потрібна наявність умінь і відповідальності за покращення результатів власної навчальної та / або професійної діяльності й результатів діяльності інших; відповідальність за професійний розвиток окремих осіб та / або

груп осіб; відповідальність за розвиток професійного знання та практик, оцінку стратегічного розвитку команди; донесення до фахівців і нефахівців інформації, ідей, проблем, рішень та власного досвіду в галузі професійної діяльності; зрозуміле й недвозначне донесення власних висновків, а також знань і пояснень, що їх обґрунтовують, до фахівців та нефахівців, зокрема до осіб, які навчаються; здатність до подальшого навчання, яке значною мірою є автономним і самостійним, ініціювання інноваційних комплексних проектів, лідерство й повна автономність під час їх реалізації; здатність саморозвиватися та самовдосконалюватися впродовж життя, відповідальність за навчання й розвиток інших тощо [9].

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Викладачі ВНЗ – одна із соціально-професійних груп, на яку суспільство покладає два надзвичайно важливі й взаємопов'язані завдання – збереження та примноження культурної (у широкому сенсі) спадщини суспільства й цивілізації в цілому; соціалізація особистості на відповідальному етапі її формування.

Водночас педагогічна діяльність викладача ВНЗ, що знайшла відображення в працях І. П. Андриаді, Є. І. Ісаєва, І. П. Косміної, Н. В. Кузьміної, А. К. Маркової та ін. [1, 4–7], як носій наукових і професійних знань є важливим аспектом підготовки студентів до професійної діяльності. Вона має сприяти формуванню пізнавальних інтересів у студента до навчального предмета, допомагаючи кожному з них осмислювати значущість предмета для успішного виконання в майбутньому професійних обов'язків. В умовах підготовки студентів за спеціальністю «Олімпійський і професійний спорт» можна визначити такі вимоги до викладача спеціальних дисциплін.

– кожен викладач повинен вести підготовку до навчальних занять не з позиції своєї дисципліни, а з позиції всієї спеціальності загалом. Він мусить знати, де, у який момент і для чого потрібні його знання та вміння студенту – майбутньому тренеру-викладачу;

– повинні бути чітко визначені критерії діяльності викладача: що йому потрібно формувати в майбутнього фахівця та як це робити;

– потрібно, щоб кожен викладач міг проектувати діяльність студентів за своїм предметом;

– у діяльності викладача необхідний підхід із позиції розвитку пізнавальної діяльності студента, а не тільки з позиції наукового знання. Це вимагає перебудови мислення викладача, виходячи з потреби перегляду свого ставлення до предмета [2].

За даними науковців, частка викладачів, які не мають базової педагогічної освіти, значно збільшується саме на щаблі вищої освіти (до 73 %), порівняно із середньо-професійним (45 %) або загальноосвітнім (близько 10 %). Це обумовлено тим, що цілеспрямована спеціальна педагогічна підготовка не є необхідною умовою або критеріальним показником при здійсненні викладацької роботи або ж проходженні атестації, практично не впливає на персональний рейтинг, на відміну, скажімо, від наукової роботи викладача [8].

Завдання дослідження – виявити організаційно-методичні умови підвищення кваліфікації викладачів ВНЗ, які здійснюють підготовку майбутніх тренерів-викладачів до професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. На нашу думку, актуальною вимогою сьогодення є створення галузевої рамки кваліфікацій для викладачів спеціальних дисциплін. Вважаємо, що професійні напрями розвитку професіоналізму викладачів потрібно проводити за такими напрямками: 1) професійна базова педагогічна освіта; 2) методика викладання спеціальних дисциплін; 3) методика викладання конкретної спортивної дисципліни, яка є основою професійної діяльності майбутнього тренера-викладача; 4) методика й психологія управління навчальним процесом; 5) методика самоосвітньої діяльності; 6) соціально-особистісні / комунікативні компетенції; 7) організація та проведення досліджень тощо.

Професіоналізм викладача спеціальних дисциплін, на нашу думку, – це сукупність інтегрованих фундаментальних знань, узагальнених умінь і здібностей, його професійно значущих особистісних якостей, високий рівень технологічності, культури й майстерності, творчий підхід до організації педагогічної діяльності, здатність до рефлексії, готовність до постійного саморозвитку та самовдосконалення, самовиховання й самоосвіти. Професіоналізм правомірно розглядати як важливу складову частину особистісної структури викладача ВНЗ, що охоплює інтелектуальну, емоційну, вольову сфери як супровідні всіх напрямів його професійної діяльності. Підґрунтям педагогічної майстерності є високий рівень професіоналізму особистості. Зазначимо, що в аналізованих дослідженнях немає чіткої часової (вікової) межі досягнення професіоналізму, проте більшість дослідників виокремлює рівні розвитку, а саме: високий, середній, низький. Зокрема, А. К. Маркова рівні профе-

сіоналізму розглядає як критерій визначення етапів становлення професіонала: а) допрофесіоналізм (коли ще не вироблений весь набір якостей, необхідних професіоналу); б) професіоналізм (людина = професіонал, досить грамотно виконує все, що потрібно); в) суперпрофесіоналізм (творчість, особистісний розвиток, вершина професійних досягнень); г) непрофесіоналізм, псевдопрофесіоналізм (зовні досить активна діяльність, але людина може деградувати як особистість); г) післяпрофесіоналізм («екс-професіонал» або вчитель, наставник, порадник для інших фахівців) [7, 49–54].

Саме на цих етапах, на думку А. К. Маркової, відбувається тісне перехрещення професійної й особистісної я-концепцій; формування індивідуального стилю діяльності й поведінки; вихід особистості за межі професійної діяльності, здійснюється реалізація основних життєвих ідей тощо, у цьому випадку можна говорити про те, що професійна діяльність людини є детермінантою її особистісного становлення.

За результатами здійсненого аналізу сплановано роботу з викладачами спеціальних дисциплін у таких напрямках:

1. Переорієнтація теоретичної бази на практико-орієнтовані технології. Це стосується перегляду підходів до подачі теоретичного матеріалу. Рекомендовано теоретичний матеріал подавати у формі практико-орієнтованих лекцій або проводити у формі круглих столів, дискусій тощо.

2. Аналіз ефективності практико-орієнтованих технологій навчання (тренінгів, кейсів тощо).

3. Підвищення кваліфікації викладачів.

Започатковано роботу щодо систематичного підвищення кваліфікації викладачів дисциплін спеціально-теоретичного блоку та циклу професійно орієнтованих дисциплін. Цей процес відбувався за двома напрямками. *По-перше*, підвищення педагогічної майстерності викладачів, що торкалося методик викладання, психологічних аспектів навчання, принципів навчання майбутніх тренерів-викладачів та інших складників, які в сукупності й творять викладача як педагога вищої школи. *По-друге*, ліцензійні умови надання освітніх послуг у сфері вищої освіти містять вимогу щодо необхідності проходження підвищення кваліфікації викладачів, якщо відповідність науково-педагогічної спеціальності викладача дисциплінам, які він викладає, не підтверджується його спеціальністю за дипломом про освіту або науковою спеціальністю, або науковим ступенем чи вченим званням. Отже, деяким викладачам потрібно було підвищити кваліфікацію.

Основна мета підвищення кваліфікації викладачів – формування системних уявлень про навчальний процес у ВНЗ та його основні елементи, а також активне оволодіння ними засобами, методами й прийомами оптимального керування навчально-пізнавальною діяльністю студентів.

Відповідно до основної мети, навчання викладачів зорієнтоване на розв'язання таких завдань: розширення уявлень про можливості вдосконалення організації навчального процесу, змісту, форм і традиційних, активних та інтерактивних методів навчання у ВНЗ; навчання викладачів проектування й упровадження в навчальний процес сучасних засобів і методів навчання; розвиток та вдосконалення методичних прийомів ефективного читання лекцій; підвищення мовленнєвої культури; знайомство й оволодіння прийомами організації лекцій із використанням ІКТ, спрямованих на активізацію навчально-пізнавальної діяльності студентів; розвиток умінь організації діалогової взаємодії з аудиторією.

Категорія слухачів – професорсько-викладацький склад кафедри олімпійського та професійного спорту. Форми й методи організації навчання було побудовано на основі сучасних технологій навчання, вони давали змогу викладачам не тільки познайомитися з новими методами та технологіями навчання, а й набути відповідних практичних умінь.

У сучасних умовах викладачеві кафедри, яка випускає студентів зі спеціальності «Олімпійський та професійний спорт», потрібно не тільки вибирати в конкретних умовах відповідні методи та прийоми навчання, а й створювати власні. Це можливо в тому випадку, якщо викладач володіє необхідними здібностями, отримав відповідну підготовку, володіє засобами та способами рефлексії щодо своєї діяльності, володіє засобами переходу від опису діяльності до її критики й нормування, а також до зіставлення розроблених ним методів із наявними. Рефлексія, критика та проектування діяльності викладача ВНЗ припускають співвіднесення цілісності діяльності з цілями, цінностями й ідеалами, у межах вимог яких вона будується й удосконалюється.

Ми адаптували запропоновану В. Г. Буровим, Н. Г. Іванцівською модель технології з підготовки інноваційного процесу [3]. Наша модель дає наочне уявлення про систему діяльності кафедри, що випускає бакалаврів і спеціалістів (рис. 1).

Заходи, які були розроблені в результаті аналізу стану викладання спеціальних дисциплін на кафедрі олімпійського та професійного спорту, спрямовано на розхитування стереотипів у діяльності викладачів за допомогою усвідомлення ними наявних суперечностей; виявлення викладачами причин протиріч та їх залежності від їхньої власної діяльності; пошук способів розв'язання означених суперечностей, побудова нової діяльності, що дає змогу розв'язати їх.

Першим шаблем до вирішення питань якості викладання було співвіднесення діяльності кафедри і нових вимог (на рис. – $D=B$), а з виявленням протиріч – уточнення подальших дій (кроків) із членами кафедри (на рис. – $B \rightarrow B'$). Цей шабел діяльності мав інформаційний характер. Основне завдання – сприяти виникненню у викладача почуття незадоволення своєю діяльністю, розуміння її невідповідності сучасним вимогам, тобто усвідомлення наявності суперечностей між існуючою діяльністю й вимогами, що ставляться до неї.

У цій ситуації педагогічна рефлексія – це процес, який може бути ініційований і спрямований, є основою управління діяльністю викладачів. На засіданні кафедри прийнято рішення про необхідність та форми підвищення кваліфікації, визначено терміни (на рис. 1 – ПК).

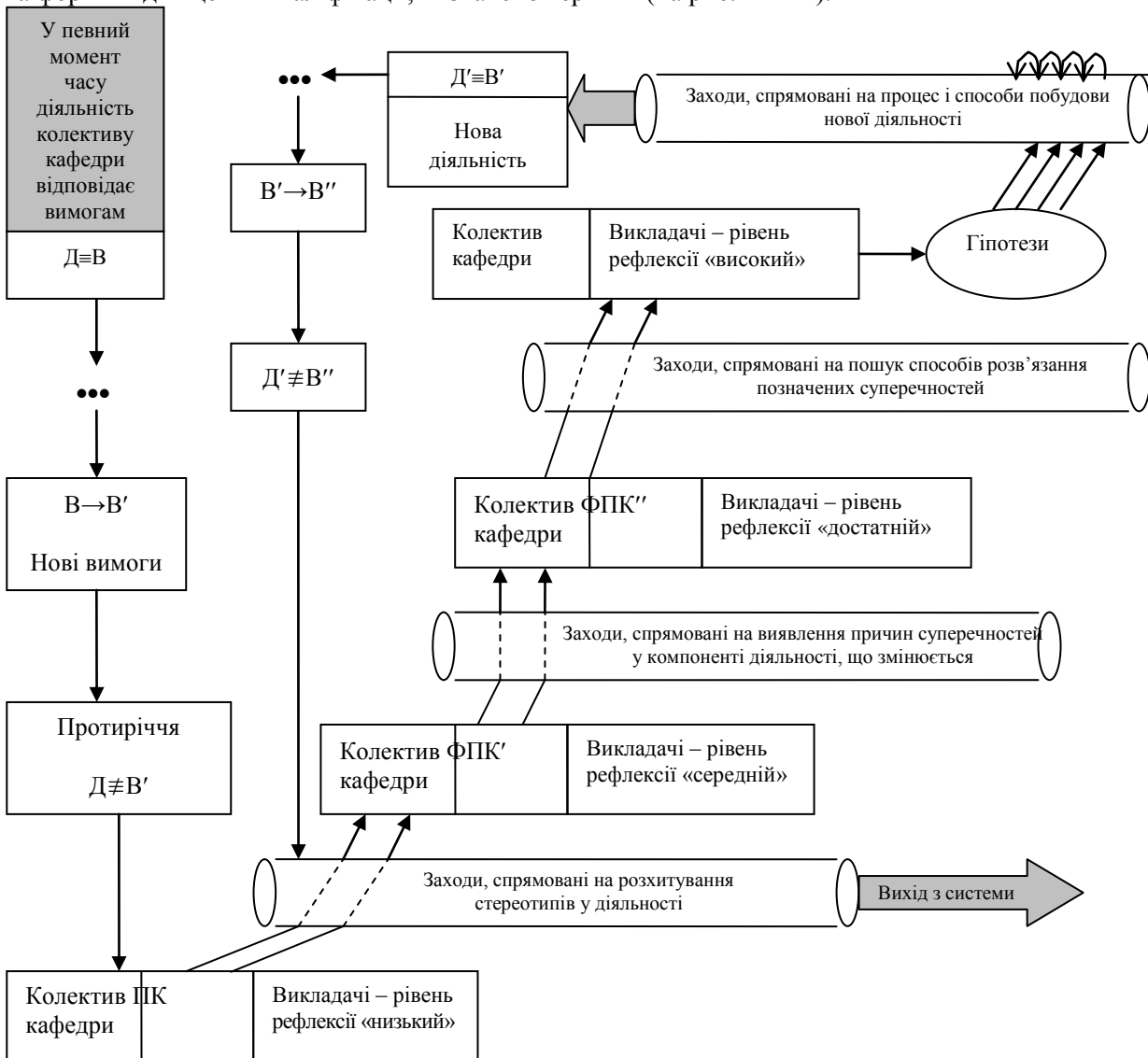

Рис.1. Система діяльності кафедри, що випускає бакалаврів

На другому шаблі дії спрямовано на виявлення причин протиріч (на рис. – позначення $D \neq B'$). Результатом є усвідомлення викладачами того, що вирішити протиріччя можна за рахунок зміни їхньої власної діяльності. Важливим фактом підвищення рівня педагогічної рефлексії є ставлення викладачів кафедри до підвищення своєї кваліфікації: 87,5 % займаються науковою роботою, підвищили свою кваліфікацію в аспірантурі, на факультеті підвищення кваліфікації та за індивідуальним

планом – 98 %. На кафедрі, яка традиційно мала не більше 19 % викладачів із науковим ступенем, зараз працюють 10 кандидатів та один доктор наук при загальній чисельності 15 викладачів. Крім того, чотири викладачі працюють над кандидатськими дисертаціями.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Результатом упровадження запропонованої моделі діяльності кафедри щодо підвищення якості підготовки майбутніх тренерів-викладачів є природне вивільнення системи від викладачів із низькою потребою в підвищенні кваліфікації (на рис. – рівень рефлексії – низький). Реалізовані заходи щодо підвищення кваліфікації викладачів дали позитивний результат для підвищення якості кадрового складу. Першочерговим завданням керівника й колективу в цілому є добір і підготовка кадрів, здатних адаптуватися до системи та сприяти її розвитку. Поєднання запропонованих підходів дало змогу комплексно підійти до розв'язання проблеми підготовки майбутніх тренерів-викладачів.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в активізації самоосвітньої діяльності та в розробці освітньої траєкторії кожного викладача кафедри.

Список використаної літератури

1. Андриади И. П. Авторитет учителя и процесс его становления : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02: / И. П. Андриади. – М. : Наука, 1997. – 391 с.
2. Данилко М. Сучасні уявлення про сутність і структуру діяльності тренера / М. Данилко, В. Толчак // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. пр. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. – № 2 (10). – С. 22–26.
3. Иванцивская Н. Г. Модель управления инновационным процессом на кафедре / Н. Г. Иванцивская, В. Г. Буров // Университетское управление: практика и анализ. – 2004. – № 1 (29). – С. 69–76.
4. Исаева И. Ю. Формирование готовности студентов педагогического вуза к управлению досуговой деятельностью подростков : дис. ... канд. пед. наук / И. Ю. Исаева. – Магнитогорск, 2006. – 178 с.
5. Космина И. П. Профессионализм деятельности преподавателя спортивно-педагогической кафедры ВУЗА физической культуры : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / И. П. Космина ; Гос. центр. ордена Ленина ин-т физической культуры им. И. В. Сталина. – М., 1993. – 22 с.
6. Кузьмина Н. В. Проблемы повышения профессионализма педагогов / Н. В. Кузьмина, А. А. Реан // Вопросы психологии. – 1989. – № 5. – С. 185–186.
7. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М. : Междунар. гуманитар. фонд «Знание», 1996. – 308 с.
8. Матушанский Г. Подготовка преподавателя высшей школы в условиях её модернизации / Г. Матушанский, Г. Завада // Высшее образование в России. – 2008. – № 3. – С. 15–23.
9. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій : Постанова Кабінету Міністрів України № 1341 від 23.11.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF>

Анотація

Актуальність проблеми визначена тим, що цільові орієнтири підготовки фахівця, здатного після закінчення ВНЗ якісно здійснювати професійну діяльність відповідно до вимог суспільства, нині значно розширюються до необхідності формування такої особистості, яка спрямована на ґрунтовне, доцільне, креативне розв'язання професійних завдань, може виконувати посадові обов'язки в мінливих умовах організації праці, прагне до самовдосконалення й професійного зростання. Під час проведення формувального етапу експериментальної роботи доведено необхідність підготовки й тих, хто працює зі студентами. Значне місце в підготовці посідає роль викладача спеціальних дисциплін. Автор розробив систему підвищення кваліфікації викладачів спеціальних дисциплін. У сучасних умовах викладачеві кафедри, яка випускає студентів зі спеціальності «Олімпійський та професійний спорт», потрібно не тільки вибирати в конкретних умовах відповідні методи та прийоми навчання, а й створювати власні. Це можливо в тому випадку, якщо викладач володіє необхідними здібностями, отримав відповідну підготовку, володіє засобами та способами рефлексії щодо своєї діяльності, засобами переходу від опису діяльності до її критики й нормування, а також до зіставлення розроблених ним методів із наявними.

Ключові слова: викладач спеціальних дисциплін, майбутній тренер-викладач, підвищення кваліфікації.

Андрей Сватъев. Проектирование повышения квалификации преподавателей, осуществляющих подготовку будущих тренеров-преподавателей. Актуальность проблемы определяется тем, что целевые ориентиры подготовки студента, способного после окончания вуза качественно осуществляют профессиональную деятельность в соответствии с требованиями общества, сейчас значительно расширяются, есть необходимость формирования такой личности, которая направлена на глубокое, целесообразное, креативное решение профессиональных задач, может выполнять должностные обязанности. Во время проведения

формирующего этапа экспериментальной работы была доказана необходимость подготовки тех, кто работает со студентами. Значительное место в подготовке будущих тренеров-преподавателей занимает преподаватель специальных дисциплин. Автор разработал систему повышения квалификации преподавателей специальных дисциплин. В современных условиях преподавателю кафедры, выпускающей бакалавров по специальности «Олимпийский и профессиональный спорт», необходимо не только выбирать в конкретных условиях соответствующие методы и приёмы обучения, но и создавать собственные. Это возможно в том случае, если преподаватель обладает необходимыми способностями, получил соответствующую подготовку, владеет средствами и способами рефлексии относительно своей деятельности, владеет средствами перехода от описания деятельности к её критике и нормированию, а также к сопоставлению применяемых им методов с другими.

Ключевые слова: преподаватель специальных дисциплин, будущий тренер-преподаватель, повышение квалификации.

Andriy Svatyev. Projecting of Professional Development of Professors who Train Future Trainers-Teachers.

The topicality of the problem is predetermined by the fact that the target of student's preparation who after graduating from the university can qualitatively carry out professional activity in accordance with society demands now broaden, there is a necessity to formate a personality who can professionally, creatively solve professional tasks and fulfill professional obligations. While conducting of formational stage of an experimental work it was proved the necessity of preparation of those who work with students. An important place in preparation of future trainers-teachers was given to a teacher of special disciplines. The author has developed the system of increasing of qualification of teachers of special disciplines. Under modern conditions to a professor of a department where study students specialized in «Olympic and professional sport», it is necessary not only to choose specific methods and tactics of studying, and to create their own. It is possible if a professor has needed skills and reflection methods concerning their activity, knows how to pass from activity description to critics and normalization, and comparison of different methods.

Key words: special disciplines professor, future trainer-teacher, professional development.